

Csecsszopás, avagy disznók Akarnaniában

Hát nem látjátok, hogy azok a zord alakok, akik filozófiai tanulmányokkal foglalkoznak, vagy komoly, nehéz ügyeknek szentelik magukat, előbb megöregszenek jóformán, mintsem fiatalok lettek volna? Természetesen azért, mert a gondok az állandó heves töprenkedéssel járó nyugtalanokdás kimeríti az éltető szellemet és életnedveket. Ezzel szemben az én balgáim kövérkések, ragyognak, pompás bőrben vannak, akárcsak a disznók Akarnaniában.

(Rotterdami Erasmus:
A balgaság dicsérete, 1509)

Éles, mérges, kíméletet nem kérő, szenvedélyes, veszélyes szövegek. Állandó heves töprenkedéssel járó nyugtalanokdás, de semmifajta öreg(es)ség. Sok túlzás, igazságtalanság, kevésbé cizellált, erőteljes nyelv, *minimum necnesnek tartom, alulról szagolnák az ibolyát, gond egy szál se, azon agyalok, vígan és dalolva, bárki hülyét kapna* típusú ki- és beszólás, szógyártás-telitalátatok, mint *nehogymábajlegyenista- és autonomistapisták*, szóval igazi publicisztika. Az „ugyanilyen magától értetődő egy politikus hazug, sunyi nyomulása a médiában” például, így külön, magában igazságtalan, mer’ mér’ volna magától értetődő, viszont mindez, ha nem külön igazságo(cská)k sorozata is, együtt igazság(os). Hülyeségek, gonoszságok és *balgaságok* szemléje.

Barak elfogulatlan. Ilyen *szinte* nincs, mindenki elfogult, nyilván ő is, és ezzel együtt érzem/látom őt elfogulatlannak, ami komoly dolog, a politikai diskurzusban nagyjából *csak ez a komoly*. Kemény. Kemény helyzetben van, keményen ellenáll neki. Kicsit beleszagolva a magyarországi politikai durcheinanderbe, álarc nélkül telibeszipantva a gázt, keletke-

Barak László: *Hülyegyerekek drága játszmái. Válogatott publicisztika 2007-2012*
Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2012

zett némi fogalmam arról, mit jelenthet akár ehhez képest is, amikor valaki tekintetét Magyarországra vetve, látván látja, *itt* mi megy, miközben *ott* beszél, Szlovákiában, az enyémmhez képest mindenképp másfajta helyzetben. Hogy ténylegesen mit jelent, amit mond, és én mit értek belőle. 2008. február 20-án például az volt, hogy egy Ďušan Čaplovič nevű jóember, ráadásul a szlovák kormányfő helyettese szerint Koszovó függetlenedése aggályos, mivel Duray Mikós és Csáky Pál a szlovákiai magyarok-

ra a Hitlertől vett „nemzeti kisebbség” kifejezést használta a „nemzetiségi kisebbség” kifejezés helyett. Ezt értem.

Ja. Úgy-ahogy.

Van, amit nem. Értem, mert pontos magyar szöveg, csak a problémát nem értem. Pedig kell lennie problémának, egyébként nem volna maga a szöveg; azért lett szöveg, mert volt

probléma, vagy nem? Nincs megoldás, mivel van probléma, hogy kifordítsam Marcel Duchamp maximáját. Hát, ki érti, ki nem, olyan is van, hogy egykor értettem, ma már nem értem, mindenféle variáció, és az a jó, ha nem számít, hogy konkrétan nem sokat értek, mert általában értem az egészet. A jó publicisztika zárójelbe teszi, mintegy kipakolja magából azt a valamit, izét, konfliktust, jelenséget, bajt stb., ami miatt meg lett írva, hogy az így keletkezett üres és érdekes helyre invitáljon engem.

Benn is tartson.

Hogy egyenest *élvezzem* ezt a nem-értem-de-jó! helyzetet, mi több, annyira még csak föl se akarjam fogni. Mint a *Divina Commediát*, melyből lábjegyzetek nélkül ma semmit nem ért senki, és rendben van, elolvasom a lábjegyzeteket, ha már írtak hozzá olyat, de ha nem olvasom el, úgy szebb. Hogy akkor is működjön, vegyen részt az életem működtetésében, ha majd azt se tudom már, hogy a Fico, Jánošík, Duray, Slota és Csáky nevéhez miféle sorrendben passzol a Róbert, a Juraj, a Miklós, a Ján vagy a Pál.

Olvasom például, hogy a szerző egy szép márciusi napon családjával Párkányból átsétál a Mária Valéria hídon. Esztergom, Vár, Bazilika, Melocco Miklós monumentális, giccses, István megkoronázását idéző szobor-kompozíciója, satöbbi, élvezi a határörök nélküli átkelést, édesapjára emlékezik, aki mindezt nem élhette meg – mikor is véletlenül belehallgat egy idegenvezető szövegébe. Mely szerint „*a híd újjáépítésével a Felvidék tulajdonképpen visszatért*” ugyan, ám a következő problémák jöttek vele: a szlovákok átjönnek pénzt keresni, de odaát költik el, és az esztergomiak is, átbálgván a hídon, az olcsóság miatt a szlovákoknál költenek, ezért véleményes, hogy a hidat igazából föl kéne robbantani. És látom magam előtt, ahogy Barak is épp fölrobban ettől a hülyeségtől.

Azt kell mondanom, robbanjon is! Minden!

Hogy nem érdemes ilyesmi robbanások nélkül leírni semmit. Ebben a mini-remekben utal még az aktuális – akkor azt hittem, alwulműhatatlan

SÁNTHA JÓZSEF

A SZÖKEVÉNY

A cím nagyon is megtévesztő, hiszen a Nobel-díjas lengyel író, a huszadik század első felének európai viszonyairól beszámoló szubjektív hangvételű tanulmányai mindennek nevezhető témájukat illetően, csak (a magyar fordítás szerint) „családiasnak” nem. Aki e keleti tájékon látta meg a napvilágot, és ötven évesen (1959) foglalja össze tapasztalatait, az forradalmakat, polgárháborút, világegéseket, a történelemben majdnem egyszeri, szisztematikus népiertást, haláltáborokat és az újabb rend kivirágzásakor ismétlődő eszelősségeket, újabb és újabb diktatúrák létrejöttét mesélheti el. Bátran kijelenthetjük, hogy irodalmon túli szövegek ezek, a megformálás egyszerűsége, az írói én háttérbe állítása, az életpálya teljes negligálása arra figyelmeztet, hogy itt valami sokkal fontosabb dologról van szó. Márpedig kétséges azt állítani, hogy egy írónak lehetne más szempontja is, mint az irodalmisság, az esztétikai álbjektivitás szövegbeli érvényességére tett próbálkozás. Miłosz szinte vakon indul el az ismeretlenbe, amelyet szülőföldje, a szűkebb és tágabb környezete, majd a nagyvilág jelent számára.

Czesław Miłosz:
Családias Európa

Fordították: Bojtár Endre, Cservenits Jolán, Mihályi Zsuzsa, Pálfalvi Lajos, Szathmáry-Kellermann Viktória. Kalligram, Pozsony, 2011

Vakon és ártatlanul szemléli a tényeket, a történelmi eseményeket, a litványség és a lengyeliség determinálta személyisége ösztönös reflexióit. Beeszületett valamibe, amiben élnie kell, és hamarosan kiderül, hogy nagyon is szűkre szabták a mozgásterét, ha a külső felteteleket, a számára adottakat automatikusan elfogadja. Márpedig ez nem is tehetség, inkább lehetőség kérdése. Kevés szóval intézi el a családi gyökereket, litván származását, amely vilnai lévén (a fordító kizárólag ezt a megnevezést használja a magyarban talán megszokottabb vilnusi helyett), elszakítja az ősök anyanyelvétől, hiszen a fővárosban három nyelv dívik: a lengyel, a jiddis és az orosz sokféle változataként jelenlévő fehér-orosz, ukrán; a litván kizárólag a falusi lakosok nehezen megtanulható rétegnyelve. Szü-

– csúcs-ostobaságra, hogy ugyan is említett Melocco (ki)használván egy Radnóti-idézetet veszprémi Brusznai-émlékművéhez, szeméremből vagy miből, egyszerűen meghamisította, *csecsemőkre* változtatva a *csecszopókat*.

Akikben megnő az értelem.

A helyzet az, hogy nem nő meg az értelem. Nem és nem, akad majd téma elég, Laci, győzd kedéllyel. ■ ■ ■

■ **Kukorelly Endre** (Budapest, 1951): költő, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete a Kalligramnál: *Ezer és 3* (második kiadás, 2012).

leit egyáltalán nem ábrázolja írásai-
ban, annál bőbeszédűbb az iskolai tanárokat illetően, hiszen a hittantanára, Hörsög, aki egy megrögzött jezsuita, és a latint oktató Rožek egy egész fejezetet kap a könyvben. Ők ketten hivatottak arra, hogy az eddig egységesnek látott kozmoszt a kisfiú szemében kettészeljék. A vallás a több ezer éves megismerhetetlen alapokra épülő kötelesség, az irodalom az elsajátítható fejelem és morál, a tökéletesség kézbe vehető, tapintható anyagszerűsége. Már amennyi eljut mindebből egy kelet-európai iskolába. A vallás az ego lefaragása, megszüntetése, külsőségek és kötelességek (gyónás) értelmezhetetlen túlhangsúlyozása, az irodalom az én építőkövenként magába emelhető kiismerése, a személyiség feltárulkozása a mások által megtapasztalt létezésben. Szerencsés kapocs lehet (a Biblia elemző értelmezése mellett) Szent Ágoston antikvitásban gyökerező, az emberi eltévelyedéseket felülíró személyes vallomása. A roppant mélyre ható belső küzdelem magyarázataként az életére visszatekintő író a földrajzi sajátosságokat említi: „A konfliktus egyik nem jelentéktelen okaként a lengyel katolicizmus bizonyos sajátosságait lehetne megjelölni. A felekezeti perifériára szorult országok történelmi helyzete formálta, különösen a XIX. században: vagyis ellenállt a protestáns poroszoknak és a pravoszláv oroszoknak.” (83.) A fő tengelye mindeme hitbéli csaták-

nak tehát Vatikán, a hozzá való viszony terelgeti az ostoba túlszók felé a hitoktatókat. S mint már annyiszor, ez kegyetlen leszámolásokkal is jár, amikor a Rómához visszacsatolt görög katolikusok újra orosz (pravoszláv) fennhatóság alá kerülnek.

A másik, a benne születettek helyzetét súlyosbító probléma, hogy az egykor negyed Kelet-Európát kitevő Litván Nagyfejedelemség a XX. századra, amikor Oroszország testéből kivált, egy jelentéktelen, önmeghatározásra képtelen, vallásában, nyelvében, nemzetiségében teljesen összekeveredett emberek kisebb-nagyobb közösségéből állt. Döntő a szláv elem, amely – Miłosz szerint – nem pontosan tudja, hogy melyik nyelvet is beszéli. Ahány falu, annyi nyelvjárás, mind a lengyel és az orosz között, és ott van a városi lakosság jelentékeny hányadát kitevő, az Orosz Birodalom terjeszkedése elől ide menekült zsidóság, amelynek európai jelentőségű központja Vilna. A lengyel a mindezen nyelvi tarkaságon áthidaló kapocs, amely összeköt, de ugyanakkor mérhetetlen szakadékot is képez azok számára, akik vallásukban, nemzetiségükben elkülönülnek. Ők elsősorban a zsidók, akikkel szemben a lengyel nacionalizmus és katolicizmus nem tud megbékélni. Másodjára az oroszok, akik ugyanakkor pravoszlávok, és az író itt nem képes teljesen objektív értékelésre. Míg a zsidóság az író teljes rokonszenvét élvez, hiszen európai világpolgárként, akivé utóbb vált, nem is mondhat mást, addig az orosz kultúra iránti ellenszenv, amely Puskin és Dosztojevszkij ejtette sértésekre vezethető vissza, nyíltan megfogalmazódik. Ki ne emlékezne a *Karamazov testvérek* örökké részeg és sunyi pánjaira, akik az egész lengyelség östípusaiként vannak jelen, és jobbra Európában is ez a kép él az örök tivornyákra áhítozó honfitársairól. „Akár igazságos vagyok, akár nem, bevallom, mi a rögeszmém. Mindig is gyanús volt nekem az orosz irodalom 'mélysége'. Mit ér a mélység, ha túl nagy árat kell fizetni érte? Akkor már nem jobb két rossz közül a mi 'felszínességünk', ha ezzel együtt rendszeren megépített házakban, jóllakott és elővigyázatos emberek között élünk?” (142.) Tekinthejtük ezt Miłosz Euró-

pa-felfogásának mélypontjaként is, ha nem lenne még árulkodóbb, hogy egy francia diplomata leveleiből idéz hoszsan (144–148.), amelyekben az orosz nép barbár rabszolgaként néz a felvilágosodott, rá kíváncsian vetülő tekintetekre, vagy Mickiewicz „kegyetlen verses pamfletje” (129.), amelyet nagy valószínűséggel nem fordítottak le orosz nyelvre. Mindeme árulkodó megnyilvánulások az olvasót annak a felismerésére kényszerítik, hogy valóban vannak a társadalomban és a természetben törvényszerűségek, és ezek a legpregnansabbban a nacionalizmus jelenségében és a folyók medreinek évezredek óta tartó állandóságában a legszembevetőbbek. Ami a zsidóságot illeti, itt már jóval visszafogottabb Miłosz. Egyrészt gyermekként adózik a népszokássá vált zsidógyűlöletnek, csak az éber tanár akadályozza meg, hogy a zsebében rejtett parittyából nem lövi ki néhány, május elsejét ünneplő zsidó honfitársa szemét, másrészt bőven él a zsidó-kommunista közhellyel, amennyiben a litván, vallását és hagyományát megtagadó izraelita családok sarjai mind a baloldalt, a marxizmust választották. Nem az egyedi sorsok, személyek érdekesei számára, hanem egy egyetemi közösség, a diákok egy jól körülhatárolható csoportja, akik nem csak a tehetségük, hanem a lehetőségük szerint is a társadalmi osztályok és privilégiumok megszűntét áhítozták.

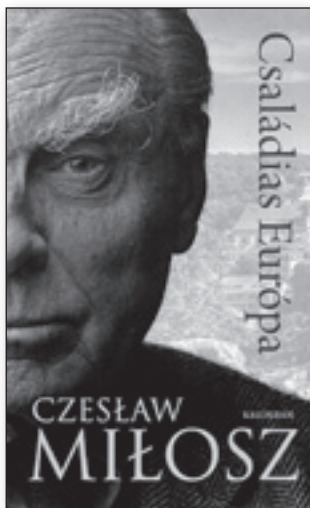
Miłosznak megadatott, hogy korán kivackolódjék ebből a keleti métellyel átitatott perspektívatlanságból, és a híres rokon, a francia költészet meg nem értett, de valóságos súllyal bíró nagyjához forduljon segítségért. Oscar Miłosz, a család által megítélt zsidó anyával, már rég odahagyta ősei földjét, és anyanyelvét is elvetve, francia költővé vált. A nagybácsi, egykor ukrán erdőrengetegek ura, most a kivételesen létező Litvánia párizsi nagykövete, egész életére szólóan meghatározza további sorsát. Ekkor lesz igazán szökevényné, aki a háború kitörése előtt elhagyja Párizst, visszautazik a történelem által már évszázadok óta végérvényesen megpecsételt boldogtalanságba. A háború kitörése, Lengyelország lerohanása Varsóban éri, innen menekül

vissza Vilnába, a családjához. A mindennapi élet ezen túl léggömbserűvé válik. Mintha Litvániának nem lenne többé helye a térképen, már csak súlytalanságánál fogva létezik, kiszorítva a valóságos időből. A németek uralta és felszabdalta Lengyelország, az oroszok által elfoglalt lengyel területek labirintusszerű átjárhatatlanságot képeznek a még látszólag független, de minden területen megbénított kicsi országnak. A távoli tájokról szerencsésen idemenekült zsidók, a nacionalista lengyelek és a szovjeteknek behódoló baloldaliak tagolják három jellegzetes csoportra az értelmiséget. Történelem utáni időket élnek itt az emberek, mintha a véres nap soha nem akarna lenyugodni. Egy Felusú nevű varsói zsidó lesz a társaság központja, aki jó időben ráért az anyagi javak hiábavalóságára, és minden bérházától megszabadulva aranyba fektette pénzét. Joseph Roth első világháború utáni Bécsbe, a kései Róma juthat eszünkbe erről az időtlenségbe oldódott hedonista életszemléletről (Kavafisz: *A barbárokra várva*), amikor a mindennapi ételek és italok korlátozzák az emberek képzeletét, hogy a pillanatokon kívül ne reménykedjék semmiben, és ne is gondoljon semmi másra. Miłosz azonban hamarosan útra kel, kalandos körülmények között, több határon is átszökve visszatér a németek által halálra ítélt Varsóba. A megsemmisülés különböző álmásain kell áthaladnia azokhoz, akik a General Gouvernement-nak nevezett német közigazgatási területen voltak kénytelenek rostokolni. A haladó szellemű értelmiséget, a politikai baloldal prominenseit már harminckilenc szeptemberében meggyilkolták. A zsidóság felszámolása nagy ütemben folyt, de egyelőre a gettóba zárva várták, hogy sor kerüljön rájuk. A németek nagy találmánya, hogy semmi reménytel nem kecsegtették a leigázottakat. Megszűnt az oktatás, bezártak a színházak, és egyáltalán minden intézmény, amely a civilizációt jelentette. Sajátos munkalehetőség kínálkozott Miłosz számára, amikor a lebombázott Francia Intézet könyvtárának maradványát mentették ki a romok alól. A nulla egzisztenciával rendelkező, ám hamarosan a földalatti önszerveződésbe

kezdő lengyel társadalomban szinte ad abszurdum élt a remény, hiszen tapasztalniuk kellett, hogy a legbarbárabb és legcéltalanabb hatalom rabszolgái lettek, s Hitler rémképzete nem evilági, így hosszabb időn keresztül talán főnn sem tartható. A költő-Miłosz számára egészen különös kegyelem kínálkozik, amikor a könyvtár romjai között rádöbben a műveltségbeli hiányosságaira. Felfedezi maga számára az angol irodalmat, a klasszikusat és a modernet, Shakespeare-t fordít, majd egész életére döntő befolyással lesz, amikor kezébe veszi Eliot *Átokföldjét*.

Nehéz tragikusabb víziót elképzelni, mint a lengyel költőt a halálra ítélt Varsóban, amint a romokból kiemelt Eliot-kötet földe hajol. Eddigi életében Miłosz mindig távolságot tartott, és mindig menekült. Szellemi horizontját a szélsőségektől való tartózkodás határozta meg. Akár csak kiváló kortársa, a szintén önkéntes száműzetésben élő Gombrowicz, ösztönösen undorodott a lengyel nacionalizmustól és a Honi Hadsereg távolról sugallt ideológiájától, ugyanígy korlátoltnak és veszélyesnek találta a Szovjetunió felé rajongással tekintő baloldali mozgalmakat is. Művészi horizontja a Párizsban töltött években kitágul, ám a kései avantgárdban semmi örömét nem leli, a lengyel irodalmi kortársait a náciizmus elpusztítja, vagy éppen önkézzel vet véget életének a háború kitérőse előtt, mint talán egyetlen kedves írója, Witkiewicz, aki *Az ősz búcsúja* című regényében ezt az ideológiáktól eltorzult világot mutatja be, egy olyan kései állapotában, ahol az egyéniségnek már semmi esélye nincs a végsőkig racionalizált barbársággal szemben. Nem véletlen, hogy róla írta Miłosz ebből a korszakából származó legkitűnőbb tanulmányát. Kivételes esztétikai ízlésére és gondolkodói nyitottságára vall, hogy a körötte pusztuló világban megérti az elioti üzenet lényegét. Ahogy a szintén kortárs és a költőknél nagyobb szociális érzékenységgel bíró Auden megfogalmazza e költészet egyedülállóan felszabadító és új dimenziókat megnyitó hatását Eliot hatvanadik születésnapjára írott költeményében: „Mikor kezdtek megéssni kedvenc helyszínünk dolgai, / egy hiányzó

kulcs, egy csonka könyvtári mellszobor, / ...a mindig / üres nap-a-napra, a hallatlan aszály, te voltál, / aki nem megnémultál, de a jó szót megtalálva a / szomjra és rettegésre, segítettél / megelőzni a pánikot.” (Orbán Ottó fordítása) „Szó sem lehetett utánzásról – magyarázza e poétikai hatást Miłosz –, annyira mások voltak az élményeink, T. S. Eliot költeménye pedig, az *Átokföldje*, amelyet akkor olvas-

tam, amikor az égő gettó fénye lebegett a város fölött, szinte káprázatos olvasmány volt.” (231.) A költőnek meg kell barátkoznia azzal a gondolattal is, hogy emberi gyöngesége, másként fogalmazva, a gyávasága teszi lehetetlenné a fegyveres ellenállókhöz való csatlakozást. Számtalan kibúvót talál, de leginkább azzal ért egyet ebben a mások részéről számon nem kérhető passzivitásban, hogy a földalatti mozgalom lassan már a háború előtti pártstruktúrák szerint osztogatta a lapokat, s hogy a számára mindig kétes illetőségű jobboldal uralmát készítette elő. A háború alatti, majd a háború utáni évek élményeinek egyik középponti figurája így lesz Tigris, aki meggyőződéses baloldali demokrataként közelebb áll hozzá, mint az ellenállás jobboldali alakjai. Jellegzetes kelet-európai karrier vár majd rá az újjászülető Lengyelországban. Míg költőnk a háború végét egy paraszt krumpliföldjén dolgozván átvészeli, miután immár másodjára is sikerül kiszabadulnia a németek kezéből, Amerikába kerül és Lengyel-

ország nagykövetségén másodtitkárként dolgozik. Alkotóművészként nehéz elszakadnia az otthonától, de mégis könnyebb dolga van, mint Tigrisnek, aki filozófusnak született ugyan, de igazi fegyvere a személyisége, amellyel idegenben képtelen boldogulni. Míg Miłosz végleg leszámol magában a baloldallal, különösen pedig a létező kommunizmussal, addig Tigris titokban olvas Orwellt, és egyre inkább szerepjátszásra kényszerül, karrierje a kommunista párt jóindulatán múlik. Amerikában azonban könnyebb őszintének lenni, még ha meghasonlással jár is ez költőnk számára, hiszen egy általa mélyen megvetett társadalmi berendezkedésű országnak a képviselője. Az Amerikában is egyre népszerűbb baloldali elvárásoknak nem felel meg, míg a jobboldali ideológiától ugyanúgy undorodik, mint a háború előtt. 1950-ben tér vissza hazájába, és elborzadva látja, milyen ellenszenvvel és dühvel tekint a háború megharmadolta lengyel társadalom az új rend képviselőire. Sok ideje nincs, hiszen ha boldogulni szeretne, ugyanaz a sors várna rá, mint Tigrisre, aki lassan az új rend megfellebbezhetetlen ítéleteket megfogalmazó csinovnyikává válik, 1951-ben ezért, egy párizsi utazást kihasználva, végleg szakít az orosz despotizmus igája alá került hazájával. A szökevény utolsó nagy morális döntése ez, most válik végképp talajtalanná, hiszen eddig mindig vendégnek érezhette magát. Szembe kell néznie a francia kultúrfőlény keletről jötték iránti megvetésével, s hogy a csak az anyanyelvén boldoguló író érvényesülése miféle nehézségekkel is jár. Párizs 1945 után már nem a világszavargó írók sokszínű csapatának olvasztótégelye, nem a szellemi szabadosságban tündöklő művészet európai fővárosa, komoly politikai csaták színhelye, ahol a lenini ideológiának is egyre mélyebb, a társadalmat is polarizáló szerepe van. Népszerűtlen utakra téved, de egy pillanatra sem gondolja úgy, hogy ne lenne igaz. A Sartre–Camus jelentette polémiaiban nem kell állást foglalnia, vélhetően nem is igen kíváncsiak egy névtelen jött-ment, egy kelet-európai menekült véleményére, ám a *Rabus ejtett értelem* amerikai megjelenése kapcsán már jól

kivehetően és élesen vetődik fel a kérdés, hogy az antikommunista bürokrácia és a baloldallal kacérkodó nyugat-európai értelmiség kínálta lehetőségek mindegyikére egyformán mondanem. E képtelenségnek tűnő őszintesége olyan véleményekre ragadtatja olvasóit, amelyekre alig lehet válasza. „Azt írta rólam az egyik amerikai recenzens, hogy mivel egyaránt bírálom a Keletet és a Nyugatot, Gandhi útja marad nekem, ami végül is nem volt helyes következtetés.” (279.)

A mai magyar olvasó számára, aki pontosabban érti Miłosz aggályait, a „családi Európában” betöltött kétes helyzetét, amikor is nem önmagáért, hanem mindig valamely politikai vagy művészi irányzat protesztjeként akarják megzabolázni, helyére illeszteni, szinte megkerülhetetlen olvasmányélménnyé válik a nagyon tartózkodó, az író szellemét csak visszafogottan kibontó mű. Egy fontos, esztétikán túli, de a nagy művekben megkerülhetetlen, bennük mindig, akár kibontatlanul jelen lévő kategóriára azonban mindenképpen felfigyelhet az olvasó. Ez az őszinteség nehezen tárgyasítható, még kevésbé rendszert alkotó, a valósághoz való személyes viszonyulása. Az érdeemesek műveiben mindig

megtalálhatni egyrészt a fikciók, a lélegzetelállító bölcselkedések, másrészt a legegyszerűbb realitások ok-okozatilag visszakövethető súlyos problémáit, amelyeknek még az igazsággal sem kell perlekedniük, a művek közege révén, a hősök önkifejtésének, számtalan próbálkozásának eredője ez, amennyiben soha nem találunk végsőkéig kifejelettséget. A cselekmények, a szituációk, a létüket fenyegetve érzők képek arra, hogy, akár egy dokumentált emlékezésben, akár egy szövegek-készítés konglomerátumban, mindig a hamis szó hiánya nélkül képesek az adott helyzet szövegtestté való komponálására. Cervantes mérhetetlenül benne élt Don Quijote lovag kalandjainak ideáiban, ahogy Gogol is szíveteljes hitével adta oda magát a *Köpnegy* hőseinek, Csehov sem talált kivételt a drámai bukott figuráinak öncsalásában. Flaubert főművében éppen ettől a végső igazságtól szeretné megóvni hősét, hiszen a múltjába visszajáró, és azt egyetemessé növesztő magánember nem érez igazi kiábrándulást eszményei evilágiasságának végső számbavételekor.

Az őszinteség sosem kap választ a feltett kérdéseire. Az őszinteség annak a felületnek a megtalálása, ahon-

nan számukra már nem vezet előrefelé út, csak visszafele nézhetnek, azon okok és eredetek megtalálásának etikai útvesztője, ahol bizonyossággal tudják, hogy még a jelen zavarodottságának eredete is a bennük létező objektív tudat origója. „De csak az ilyen, mindent más megvilágításba helyező tapasztalatok árán mutatkozhatnak meg új, ragyogó fényben a régi igazságok” (287.) – zárja könyvét Miłosz. A dolgok valós eredetére rábukkanni annyi, hogy többé nem képes követelményekkel előállni a világába vetett, azt morálisan magáévá tevő személyiség. Az őszinteség, miközben a bűn melegágya, egy, a maga ereje szerint túlhorodott minőség, s amikor rákérdeznek, elég egy mozdulat, egy gesztus, hogy maga mögé mutatva bizonyosággal szolgáljon, minden pillanatban kész az útját befejezni, jelen helyzete, a szökevény moralitásának jelenidejűsége, amelyhez nem szükségesek más érvényességgel bíró tanúk. ■ ■ ■

■ **Sántha József:** 1954-ben születtem Karcagon, az ELTE BTK-n végeztem. Jelenleg Mogyoródon élek. Kritikus vagyok.

CZINKI FERENC

„Pedig meghalt, mondta”

„Erdélyi rémtörténetek”: fontos, a műfajt meghatározó alcímmel állunk szemben, nem véletlenül került a borítóra, jól látható helyre. Ha meglátjuk a könyvet a bolt valamelyik polcán, esetleg vendégségben, egy asztalon felejtve, azonnal vonzóznak, érdekesnek tűnik, az alcím pedig határozott udvariassággal terel minket egy, a marketing szempontjából minden bizonnyal jól kitalált irányba. Ezzel nincs is semmi baj, jó könyvnek is kell a blikkfangos cím és alcím kettőse, nem szégyen az, pláne, ha működik, és a lényegét te-

Szabó Róbert Csaba:
Fekete Dacia
Libri, Budapest, 2012

kintve még igaz is. Hiszen valóban erdélyi tájakon járunk, és a fülszövegnek is igaza van, amikor azt mondja, kevés olyan hely akad a ködös brit szigeteken kívül, ahová a gótikus jellegű rémtörténetek ennyire otthonosan be tudnák fészkelni magukat, hacsak nem éppen Erdély és Románia ködborította, sziklával és sebes folyású vizekkel szabdalt

vidékére. Hogy valóban klasszikus értelemben vett rémtörténetekkel van-e dolgunk, az már sokkal inkább kérdéses, és ha valami, akkor valójában ez a dilemma adja a kötet izgalmát, és nem a gyakran kiszámítható, komoly csattanó híján inkább valami erkölcsi, egzisztenciális megoldással, végkifejlettel kecsegtető egyes történetek.

Hogy jól munkált, *rendben lévő* prózával lesz dolgunk, azt már a szerző neve láttán sejtethetjük, aztán a könyvet olvasva többször felrémlenek *Az egész Antarktisz kontinens* (2006) nyersebb, keményebb szövegei, vagy éppen a *Kutyák birodalma* (2009) jól szerkesztettsége. A *Fekete Dacia* alapja is erős koncepció, és ez még akkor is igaz, ha csak részben beszélhetünk rém- vagy horrortörténetekről, a novellák rendszere és a szövegek ennél ugyanis va-

lamivel azért összetettebbek. Ha egy kötetről az mondhatjuk, hogy miközben ezer szállal kötődik már bevált zsánerekhez, nagy elődökhöz, egy folyamatosan meg-megújuló popkulturális műfajhoz, és ezzel együtt mégis saját, külön zárt világa van, afféle belső mitológiája, akkor alighanem kelendőképpen dicséret szavakat választotunk. Persze ez még nem jelenti azt, hogy a mű hibátlan lenne, de legalább abban biztosak lehetünk, hogy az alcímmel messze nem lettünk becsapva, és jól érezzük, hogy a szövegeknek komolyabb *mélységük* is lehet.

A *Fekete Dacia* történetei, eseményei olykor valóban rémisztőek, de nem rémisztőbbek, mint amilyen maga az ember tud lenni kicsinyes, féltékeny, alattomos, magából kifordult állapotában. Szabó Róbert Csaba könyvében az úgynevezett áldozatok a legtöbb esetben nem valamilyen sötét, pokoli vagy természetfölötti erő áldozatai lesznek, hanem leginkább saját kisserűségük (és egyben nagyravágásuk) miatt járnak pórul, méghozzá elég rendszeren. Ha pedig be is szüremkedik a történetekbe a természetfölötti, a megmagyarázhatatlan, az gyakran tűnik inkább megalapozatlan hiedelemnek, vagy még inkább metaforikus sorscsapásnak, máskor pedig az emberi gonoszság költői leírásának. Továbbá két olyan novella is akad, a *Lelkiismeretünk bekötőútjain* és *Az emeleti szobák lakói* címűek, amelyekben a „gonosz”, a „titok” afféle kelet-közép-európai, vasfüggönyön túli, megnyomorodott Ozként lepleződik le a történet végén, és a rettegés vagy a megkönnyebbülés helyett, a horror műfajtól igencsak idegen, csendes szégyenérzet marad utána. Hogy jobban eligazodjunk ezek között az ál- és kvázi-rémtörténetek között, érdemes úgy tekintenünk rájuk, ahogy *A Boglyas-szikla rejtélye* című elbeszélés segédfogalmazó főhőse tekint titokzatos vendégének lázalomszerű sztorijára: „A tutajos időközben végigdől a priccsen, és mint aki nagy tehertől szabadult meg, hortyogva aludt, az írásnak nekiveselkedő fiatalember szeme előtt, mint festő előtt az ábrázolás tárgya, modellje. A segédfogalmazó annak is hitte, mert továbbra sem tartotta egészen hihetőnek a ha-

jós fantaszta elbeszélését, azt gondolta, az előtte fekvő ember rémálmaid jött el közölni hozzá...” Az persze más kérdés, hogy a túlságosan is kíváncsi fogalmazó végül saját becsvágya áldozata lesz, és feltehetőleg beleveszik a folyóba, nagyjából úgy, ahogy a tutajos azt előrevetítette, ám ez nem mond ellent korábbi feltevéseinknek, sőt. Úgy tűnik, ezeknek a szereplőknek a legtöbb esetben a hübrisz, a birtoklási vágy, a kiválasztottságtudat a legnagyobb démona, máskor meg a titok, a szégyen, a hazugság. Ha jobban belegondolunk, ezeknél sokkal rusnyább szörnyetegekre nem is nagyon van szükségünk, épp elég lesz ezekkel is elboldogulni.

A kötetet nyitó, *A rettenetes víz urai* című elbeszélés nagyszerűen megalapozza a kötet hangulatát. A témamegjelölés több mint alapos, a jókora vidéki szálló szobáiban fekvő (*üdülő*) vízihullák képe rémisztő, mennyiségük pedig valóban grandiózus történetfolyamot vetít előre, és ez részben teljesül is. Az egyes szövegeket sok esetben összeköti az álló- és folyóviziek, a sodrások és a mélységek világa, nem beszélve a rendre visszatérő és új erőre kapó vízihullákról. (*A léghajó utasaitól kezdve A Boglyas-szikla rejtélyéig* számos történetben lesz alakító és befolyásoló tényező a víz.) És ebben, a nyitószövegben kell hozzászöknünk a kötet egészét meghatározó, valóban a gótikus rémtörténetekből kölcsönvett, kissé terjengős, *túl*stilizált beszédmódhoz is, ami ugyanúgy jellemző az egyes szereplőkre, mint magára az elbeszélőre. Talán nem árulunk el titkot azzal, hogy a sokszor megszepepent, életünk legsúlyosabb történeteit előadó naiv vagy ál-naiv karaktereknek ez sokkal jobban áll, mint az elvileg bölcs elbeszélőnek, aki a hosszú nyúló, gyakran túlbonyolított leírásokban olykor az időzítés, a késleltetés nem éppen legsikerültebb eszközt látja. Így jöhetnek létre az efféle, elsősorban stílusjátéknak tűnő, mégis gyanúsán döcögős megoldások: „...a halak, amelyeket valószínűleg a holttesttel azonos időben, közös hálóban emeltek ki a vízből, külön heverték tőle, gondosan elválasztva attól, amivel vagy akivel sokáig közösködni kényszerültek előbb a rettenetes vízben, ké-

sőbb pedig a háló nyomasztó, reménytelen kétségbeesést szülő csapdájának bénító kuszaságában.” Vagy másutt: „A felgyulladó hold pedig hosszú kabátot aggatott rájuk.” (*Lelkiismeretünk bekötőútjain*) Ezek olyan túlzó megoldások, amelyek szétfeszítik a játék kereteit, és már nem következetes, tudatos rontásról, hanem valódi túlírtásról beszélhetünk.

De térjünk rá a novellagyűjtemény valódi érényeire, hiszen ezekből is akad bőven. Mint az elején már utaltunk rá, a legsikerültebb történetek azok, amelyekben különösebb elvonatkoztatás nélkül, a maguk nyersségében, egyszerre jelennek meg az emberi gonoszság, butaság és gyarláság jól felismerhető tünetei. A már többször említett *Lelkiismeretünk bekötőútjain*, amiből a kötet címe származik, és ennek köszönhetően a hatásos borító is, kétségkívül az egyik legerősebb sztori a könyvben, és elég jó példaként is szolgál arra, hogy a legrémsztőbb titkoknak bizony gyakran elég kiábrándító a feloldásuk. A fekete Dacia kétséget kizáróan szimbólum, ezzel járja ugyanis a falut és környékét az egykori „szekus” kísértete, és hozza a csengőfrászt még húsz év elteltével is a falubeliekre. Pedig a rendszerváltás, a modern kor haszonélvezői és elszenvedői látszólag mindent megtesznek, hogy leszámoljanak a múlttal és az egykori, dicsőnek nem éppen mondható, lincseléssel. Túlerőben voltak: egy egész falu egyetlen besúgó ellen. A lelkiis-

meret pedig, még ha kollektív is, olyan kísértet, amelyik nem hagyja magát: „Megvolt ugyanis az a szokása a kísértetnek, hogy örökké azt az utat használja, pedig ott egy árva lelket sem találhatott közlekedni, és ezen még az sem segített, hogy három éve a polgármester pályázati pénzekből rendbe tetette, mert abban bízott, hogy a falubéliek fölhagynak a rémmesékkal, és újra használni fogják az utat. Hogy a minőség egyben az ésszerű választást is kikényszeríti belőlük.” De hogyan is lehet ésszerűsége, tudatos választásra számítani akkor, amikor a múlt, szekussal, lincseléssel, rendszerváltással együtt lezáratlan, a pályázati pénzekből épülő jelen pedig teljesen érthetetlen. Csoda-e, ha a végén kiderül, kísértet nincs és nem is volt, vagy ha igen, akkor az bármelyikünk lehet? Csak a fekete Dacia igazi, de az nagyon is, meg az újabb lincselés, amibe ez az egész rettegéssel és önváddal teli falusi történet torkollik. Nem nagyon olvastunk ennél pontosabb tanmesét a múlttal való szembenézés elodázásának kelet-európai sajátosságairól.

Amikor aztán később Szabó Róbert Csaba valóban belelendül, megmutatja, hogy a primer rémisztéshez is igazán ért, és el tudja érni, hogy az efféle jelenetek után például a csonkolást érezzük az úgynevezett legkisebb bajnak; az ok, a következmény és a körülmények sokkal kétségbe ejtőbbek: „Én még mindig nem értettem semmit, mire ő bevezetett egy eddig előttem feltáratlan szobába, ahol orvosi asztal, mindenféle sebészeti eszközök és gyógyszerek voltak felhalmozva, és azt kérdezte, vajon hajlandó volnék-e valamelyik testrészemem feláldozni azért, hogy gyeregem születhesen. Hogy akkor talán elhinné, hogy komolyan akárom, és akkor egyetlen éjszaka alatt therbe ejtene, úgy magyarázta, hogy ez az ő akarateréjére is serkentőleg hatna, és hogy csupán ez az egyetlen járható út” – olvasható *A sebész* című szövegben, és akkor itt most a leendő olvasó zavartalan szórakozása, borzongása és okulása érdekében meg is állunk. Elég, ha annyit közlünk, hogy a reményt, a kétségbeesést és a butaságot nem szünteti meg egyetlen csonkolás,

hogyan is szüntetné meg, ha már egyszer elkezdődött?

A *Fekete Dacia* biztató kötet, abból a szempontból legalábbis mindenképpen az, hogy megmutatta, van esély meghonosítani a magyar irodalomban a duplafenekű, megdöbbenítő tanulságokkal (is) szolgáló majdnem rémmeséket. És a *Fekete Dacia* egyben rendkívül lehangoló kötet is, mert emlékeztet minket a köztünk furrikázó fekete autókra, a folyton visszatérő vízi hulláinkra, a lezáratlan, feldolgozatlan múlt időnkre. Nagyon is élő tehát a figyelmeztetés: „Bármennyire is szerette volna meggyőzni magát, hogy rosszul látta, amit látott, tudta, hogy önámítás lenne, hiszen gyerekora óta azt sulykolták a fejébe, hogy ha az autót meglátja, akkor a legkevésbé se engedje magát meggyőzni az ellenkezőjéről. Ne hagyja azt gondolni, hogy ilyesmi többé nem fordulhat elő, mert igenis előfordulhat.”

Igenis, elő. ■ ■ ■

■ **Czinki Ferenc** (1982): író, kritikus, szerző. Székesfehérváron él.

KOLOZSI ORSOLYA

MAGÁNY ÉS HAVASOK

„Azt hiszem, kijutottam a szövegirodalomból. Mindig hagyományos prózát akartam írni, magyarul szólva: történetet szeretek mondani. Három elbeszélés van a *Fakusz három magányosága* című könyvemben, mindegyiknek van eleje, közepe, vége, vannak szereplők, események, tér és idő, mindent tudó narrátor. Minden úgy van, ahogy leírtam, jótálok érte. Nem fogom megújítani a magyar prózát” – így reflektál saját szövegalkotó eljárására Vida Gábor 2005-ben, közvetlenül az interjúrészletben is említett szövegének megjelenése után. Míg korábbi írásai (*Búcsú a filmtől, Rezervátum-történetek és hézagok prózában*) kifejezetten kísérletező jellegűek, addig a *Fakusz* valóban a hagyományos tör-

Vida Gábor:

A kétely meg a hiába
Magvető, Budapest, 2012

ténetmondás modelljét követve meséli el főhőse furcsa kalandjait. Az azóta megjelent kötetekben azonban mint ha újult erőre kapna az ún. szövegirodalom, s az elbeszélések hol az egyszerű történetmondás, hol a szövegalkotás sajátosságaira a történetmesélés közben rákérdező elbeszéléstechnika elvei szerint íródnak. A *Nem szabad és nem királyi* című novelláskötetről ugyanúgy elmondható ez, mint a 2012-es Könyvhétre megjelent, nem kevésbé talányos című *A kétely meg a hiába* című könyvről.

Ez utóbbi kötet novelláinak jó része ellentmond az idézett szerzői (ön) értelmezésnek, ugyanis teljesen egyértelmű, hogy Vida – ha próbál(t) is – nem tud elszakadni a történetmesélés és az elbeszélés lehetőségeire vonatkozó állandó reflexióktól. Nem csak történetet mondani szeret, hanem szívesen elgondolkodik azon, hogyan, milyen feltételek között lehetséges ez. Itt van mindjárt a kötet kezdő novellája, a *Mint akinek hedwig...*, mely semmiképp nem tekinthető hagyományos elbeszélésnek. Egy talányos nőalak több alakban, többféle szerepben bukkan fel az elbeszélő életében, fantáziájában. Egy apró darabokra tört csuprot igyekszik összeállítani, csakúgy, mint az elbeszélő, és ez tökéletes metaforája annak az igyekezetnek, amit az olvasó mozgósít, hogy valamiképpen jelentést tulajdoníthasson ennek a darabjaira hulló elbeszélésnek. A fragmentumok, történetdarabkák, az egyébként szép mondatok és bekezdések össze-

állítás azonban eleve kudarcra ítél, de sajnos még egy fősodor, egy értelmezési irány sem rajzolódik ki, a szerkezet meglehetősen kaotikus, széteső. A novelláskötet utolsó két darabja inkább szövegirodalomként kategorizálható, ám ezek strukturálisan koherensebbek a nyitó elbeszélésnél. A *Jelenetek egy erdélyi filmből* egy furcsa, seveled, se nélküled szerelmi történet, melyben rendkívül hangsúlyos kérdés a filmkészítés, tágabban érve a történetmondás, és melyben már megjelenik az erdélyi, a székely táj a magva vadtságával, kérlelhetetlenségével: „...nyomasztanak az egyhangú, üres fenyvesek. Nem táj ez, több annál, és kevesebb. Ha filmezed, a képen nem történik semmi, ami viszont történik, azt nem lehet filmezni. Nincs tekintettel ránk, nem az jut eszembe, hogy meg kell konstruálni az eseményeket, létre kell hozni a képet, mert a valóságon egy kicsit mindig erőszakot kell tenni.” Ez a Vida számára jól ismert, szeretett táj több novellában helyet kap, s más-más funkciót tölt be. Hol háttérként van jelen, hol jóval erősebben, szinte főszereplővé válik, megmutatja, hogy a táj meghatározza a benne élő embert és sorsát, hogy a környezet és a benne élők sohasem szétválaszthatóak. A székelyekről nem a szokásos sztereotípiákat kapjuk ezúttal, hanem olyasféle történeteket, melyek közelebb vihetnek a havasok között, a fenséges, ugyanakkor nehezen élhető vidékek lakóinak megértéséhez, megismeréséhez. A havasi táj lényegét tömören, sejtelmesen, mégis érzékletesen ragadja meg: „Megértettem azon az éjszakán, hogy mi a különbség a hegyek és a havasok között: a hegyekben kirándulunk, mászunk, vadászunk, és pusztítjuk az erdőt vagy fotózzuk a tájat, a havason csodára várunk.”

A havasok apró falvai közt játszódó történetek közül az egyik legjobban sikerült az *Isten és a farkasok*, mely egy magyar tanítónő iránt szerelemre lobbant román rendőr tragédiáját meséli el. A kihagyásokra építő, már-már balladai szerkesztés csupán sejteti a tetek mögötti motivációkat, nem mond ki mindent, de amit kimond, az épp elég. Az olvasót beszippantja a történet, a sejtetésekkel előrevetített tra-

gikum, a nagy vonalakban, mégis lényegre törően felvázolt hősök világa. Úgy tűnik, Vida Gábor szövegei akkor a legerősebbek, mikor képes távol tartani az elbeszélésre vonatkozó töprengéseit és „pusztán” történetet mesél. Érdeemes megjegyezni, hogy ezen novelláiban a mondatszerkesztés is más, sokkal több a hosszúmondat, a sorokon át tartó tájleírás például. A fenthez hasonló elbeszélés a címadó *A kétely meg a hiába*, mely egy idős asszony és férje kapcsolatát, élettörténetét festi fel nagy vonalakban, míg a nő otthon várja urát. Már az elejétől valamiféle balsejtelem gyötri az olvasót, hiszen a lovak a férfi nélkül érnek haza, ráadásul meglehetősen furcsán viselkednek – mint később kiderül, az öreg medvetámadás áldozata lett. Az öregasszony sokáig reménykedik, hogy nem történt semmi baj, s várakozása közben nyerhetünk bepillantást felvillanó gondolatai, emlékei közé. A mélyen vallásos asszony a kétely, a kételkedés árnyai ellen küzd, míg jóval földhözragadtabb ura mindent hiábavalónak tart, a kételytől való félelmet is. Azt gondolja, nincs ok a kételkedésre, hiszen rendelkezünk az abszolút bizonyossággal, mégpedig annak a bizonyosságával, hogy minden hiábavaló: „...hát őrizz meg a kételytől, szokta mondani, mondogatni magában, de az ember haragszik az imádkozásért, mert nincs itt semmiféle kétely, egészen biztos a hiábavalóság...”

S bár a szövegek szerkezetüket, témájukat és beszédmódjukat tekintve

is többfélék, összeköti őket a magány, az elszigeteltség, a meg nem értettség motívuma. Az elbeszélések hősei többnyire félresiklott sorsukat élék, magukra maradnak, és akik számára van még remény, azok sem képesek társra, megértésre lelni, a szerelmi kapcsolatok is ideig-óráig tartanak, boldogságot ritkán hoznak magukkal. Elmondhatjuk, hogy ebben a poétikailag viszonylag sokszínű kötetben a boldogtalanság az uralkodó, a magány, mely a megalkuvások hiánya és a szabadság miatt lehetne akár fenséges állapot, de eközben mégis rettenetesen nyomasztó – talán épp úgy, mint a havasok. ■ ■ ■

■ **Kolozsi Orsolya** (1980): a Szegedi Tudományegyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszékén folytatott doktori tanulmányokat. Tanár, kritikus, Budapesten él. Önálló kötete: *A szöveg árnyéka* (Kortárs, 2011).

KUN JÁNOS RÓBERT

ÍROM-ÍROM, ÉLETEM

Nem lepődik meg azon senki manapság, ha nagy érdeklődés övezi egy olyan szöveg megjelenését, amely egy, a kívülség meglehetősen jelenlévő témáját dolgozza fel. Ki is mondhatjuk: ez a regény egy meleg férfiról, életéről, küzdelmeiről, hányattatásairól szól. De ne hagyjuk magunkat

Vidra Szabó Ferenc: *Árnyéklövag*
Queer Kiadó, Budapest, 2012

félrevezetni, hiszen a téma érdekessége nem a regény érdeme. Nem ez a regény érdeme. Nem egy kalandregényről van itt szó, melyben egy mel-

lesleg – vagy főleg – homoszexuális lovag megküzd a szocialista társadalom másságellenes világával és legyűri metaforikus alakjait (változott ez egyáltalán?). Ha azt vesszük, sokkal inkább Don Quijote-hoz hasonlíthatna ez az alak. Csakhogy itt nincs igazi küzdés-

ről szó, és talán ez az, ami igazán érdekessé teszi a regényt.

Némileg keretezett történet, mégis nyitott marad: a kereséstől eljutván a végső nyugvó pontig, egy vidéki gyermek, egy városi fiú és egy száműzött férfi sorsát követhetjük nyomon. A regény első személyű elbeszélője saját történetét írja meg, szinte vallo-másszerűen, mégis mellőzi a pszichológizálást, kikerüli a belső intenciók

lefestését. Szikár hangon szól az olvasóhoz, és az egész szövegen uralkodó ködös, sötét hangulatot nem az érte-tek olvasó elé állításával teremti meg. Az elbeszélő maga is író: történetét írja, noha a mise-en-abyme már-már klasszikus eszközével nem él, pusztán töredékek sorozatával tarkítja a narrációt, amelyek cezúraként szakítják meg a történetek folyamatosságát egy új (vagy csak más?) mesélői hanggal, aki a már elmondottakra és a még elmondandóra reflektál.

Ahogy az elbeszélés hangulata, úgy maga történet is a Kafka-regények világát idézi, és a szerzőre maga a szöveg is utal („Kezdtém úgy érezni magam, mint Franz Kafka hőse *A per* című regényben”). A homoszexuális férfi, akinek nincs helye a társadalmi térben, mégis ott van, a kis szobában, a csupasz falak között, ahonnan legszívesebben csak éjszakánként jön elő. A férfi, akit első jó barátja cserbenhagy: Márió, aki kísérője volt az éjszakában, a sexualitásban, még színházi próbákra is együtt jártak. Ez az árulás töréspont: kezdetét veszi a büntelen bűnhődése. A kommunista elnyomás itt mutatkozik meg először és utoljára a regényben, igazi csendéletként, amikor is a főszereplőt letartóztatják egy tiltott, március 15-i ünnepeken való részvétele miatt. A kihallgatást a fenyegetőzés, a fenyegetőzést az ajánlat követi, ráncos kacsin-tás: „Egyféleképpen megmenekülhet”.

Abszurd regény: büntetés per nélkül, melynek eredményeképp a főhős börtönbe kerül, majd nevelőotthonban kell dolgoznia.

A regény egyik fő témája valóban a (homo)szexualitás: a férfi test látványa, a vonzalom és a bűn (bár a büntetést már leróttá érte). Merthogy a férfiak közti szerelem elítélendő, meg nem tűrhető perverzió, ám nem marad beteljesületlen. A főhős: Elemér Béni iránti szeretete újabb csapás-ként sújt le végül, a szerelem minden eszközével: a féltékenységgel és az alkohollal.

Útmutatásról nincs szó: Elemér valószerűtlen türelemmel éli át a férfiszerelemet, majd ismét magára marad. A szorongató városból végezetül (már másodszerre) elmenekül, hogy a Viharok völgyében belépjen a pálnika tisztítótüzébe. Nincs keret, nincs is folytatás.

Igen, biztosak lehetünk abban, hogy ez a regény, Elemér története a férfiszerelemről ad tanúvallomást, de mindeközben különös hangsúlyt kap az is, hogy elhagyja őt a családja, elárulják a barátai, a társadalom kiveti magából, és az is, hogy a szerelem pokol. „Add föl!” ■ ■ ■

■ **Kun János Róbert:** egyetemi hallgató, műfordító.

T. TÓTH TÜNDE

AMI NEM ÉR VÉGET

„Sorsunk nem a valószerűtlenség miatt irtóztató; azért irtóztató, mert visszafordíthatatlan és vastörvényű.

Az idő anyagából vagyok.

Az idő folyó, mely magával ragad, ám én vagyok az a folyó.”

Jorge Luis Borges

Sándor Iván:

Az éjszaka mélyén 1914

Kalligram, Pozsony, 2012

Sándor Iván életművében hagyománnyá vált a lineáris elbeszélés felszámolása, s új regényében is, úgy tűnik, helyette a múlt és jelen kölcsönös egy-

másrautaltságát helyezi előtérbe, a két pólus (szerkezeti) ütköztetésének egymást erősítő hatásfokát domborítja ki.

A szerző nem ragaszkodik az egy szempontú történetkezeléshez, a kronologikus sorrendhez; rétegzett idősíkok valamelyikében többszörösen váltott narrációval, szaggatott elbeszéléssel villanásszerűen elevenednek meg a múlt stációi. A narrátor és Kiss Ádám utódainak találkozásakor a közös reflexió (fikcionalitás és realitás együttállásával) az elfeledett és megőrzött közötti átjárhatóságot teszi lehetővé, a kettő mezsgyéjén építkezik a szöveg univerzum.

Az éjszaka mélyén 1914 origójában fényképek állnak; ugyanaz a férfi magyar, két évvel később francia egyenruhában szerepel a két fotón. Kiss Ádám kilétét leszámazottai emlékezete skicceli fel, a narrátor a továbbiakban az ő személyén keresztül bontakoztatja ki az első-világháborús narratívát.

Kiss Ádám bizonytalan részinformációk ismeretében igyekszik átvészelné az átláthatatlan összeomlást. Gyorsan és taktikázva alkalmazkodik, a rohamosan változó körülmények között a személyiség megtagadásában, név- és egyenruhacserében ismeri fel a túlélés esélyét. Új identitást, maszkot, a rejtőzködőből támadó attitűdöt vesz fel, ha kell, öl, elbújik, menekül, támad, életet ment. Mikor diákként Franciaországba érkezik tanulmányútra („Szeretném átérzeni a hatalom és a szellem találkozását, de csak a dohszagot érzem” – 25.), eléri a háború híre, választania kell, ha nem vonul franciaként hadba, internálják. Ahogy besorozzák, épp olyan sors- vagy véletlenszerűen esik fogságba, majd menekül meg, egyik hadszínterről a másikra vetődve harcolja végig a háborút, a nyugati, keleti, déli frontokon. Ez a globális megközelítés a regény elsődleges erőnye – mindamelllett, hogy egy meglehetősen szegényes első világháborús magyar szépirodalmi korpuszba tagozódik – kivételesen gazdag, ugyanakkor szétartó anyagot hoz mozgásba, és rendez sokrétű, mégis koherens szövegegyüttessé.

A gyakran rétegzett idősíkként aposztrófált technika, az ok-okozati viszonyok komplexitására mutat rá, emellett az átvetett szövegek nélküli, mondhatni huszárvágással megszakított folyamatábrázolások esszenciális sűrítik a szövegegyüttességet. Térben vagy időben váltakozó, valamint retorikai-nyelvi szempontból is differenciált szerkezet látszólagos folyamathianyára mégis történeti folyamatossággá olvad a Kiss Ádám sorsa köré szerveződő, egymásba futtatott, visszatérő szálak mentén. Ahogy Füzi László írja, „Sándor Iván mindig a léthelyzetet, s a léthelyzetek sorozatából összeálló történelmet faggatja”.

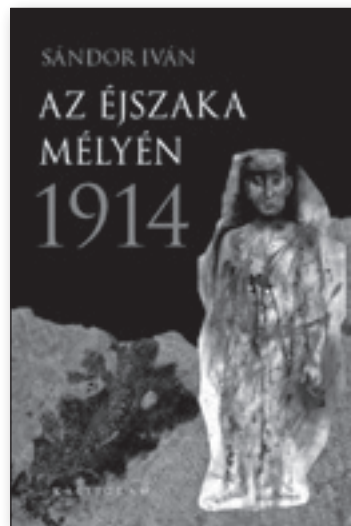
A regény számos részletesen-kevésbé részletesen kifejtett esetet sorakoztat föl, melyben a kölcsönös gyűlölet, az átható félelem, gyanakvás, a kiszolgáltatottság nációtól függetlenül sodor magával, civilt és katonát, nőt és férfit, öreget és gyereket egyaránt. Az atmoszféra árnyalt és érzékeny megközelítését a szerző narrációs pozícióváltásokkal eszközli. Azonban az E/1-es monológokban is tárgyias hangnem uralkodik, érzékeltetve, hogy a mindennapos tragédiák sorjázásában nincs helye szentimentalizmusnak. Az erkölcsiség és a szellemi-filozófiai anyag redukciója (a lemergi fejezetben tűnik föl egyedül) organikus része a regénynek, amelyben a kiragadott életek (mint pusztulás-mintázatok) átfogó európai trauma jellegzetes prototípusai.

Mégsem a történelmi reflexió, inkább a személyes veszteségekből kibontott, emberi lét általános devalválódása válik hangsúlyossá. Azonban a csupasz életöszönig lebomló személyiség nem folyamatábraként, hanem mint pillanatfelvétel tűnik föl; az egyén megjelenik mint tárgy, mint szexuális és harcászati eszköz, mint eleve bukásra ítélt tudományos, művészeti érdeklődésű individuum: „Bassza meg a hegedűjét és tisztítsa meg a fegyverét.” (136.) A világot elsöprő rohamban a létmódok helyett a halálnak létezik csak számtalan variánsa. A háború áldozatai közül árt(alm)atlanokat sújtanak a (szövegtérben) kiemelt tragédiák; André hadifogságban, a Sári és édesapja pogromban, Jegor a harcmezőn veszti életét. A felelősök oldalán viszont olyanok öldökölik (nemcsak) egymást, „akik nemrég még földművesek, iparos legények, tisztviselők, diákok, postások, gazdák, kocsmárosok voltak”, valaki parancsra cselekszik, valaki meggyőződésből, vagy a túlélés kényszeréből. A szerző nem mond ítéletet, reprezentál.

Szervezőelve az ismétlődő motívumokon túl (a tekintet kitüntetett szerepe, a folyóban sodródó holttest látomása) a körkörös struktúra: ahogy kezdődött, hajnalban zárul a regény, mikor Ádám, az egykori diák, évekkel később, hadnagyként érkezik hazára Szegedre. A narrátor jelzi, hogy

Kiss Ádám halálával semmi nem ér véget. Az említett szereplők életében (Hajdú, Szekulesz, Monsieur Csokor) csakúgy, mint a történelemben új fejezet kezdődik, mondhatni a sakktablejáról leüthetik a huszárt, de a játszma folytatódik.

A továbbírhatatlan továbbírhatóság koncepciója nemcsak a korábbi regények ismérve, hozadéka. A bekövetkezett események továbbélésének tapasztalata („Hosszú a múlt árnyéka”) átszővi a regényt, ahogy a mottóban előrevetíti, „de ami történt, valahogy mégse tud véget érni”. Történelmi távlatokban (nem a világháborúval zár, már kitekint a vörös öldöklésre) és egyéni sorsokban egyaránt; André háborúk egymásutániságaként tartja számon a kort, mintha azt mondaná, a fenntarthatatlan békeállapot testében úgyszólván a régi betegség. Ádám fiának fogantatása utáni következő fejezet szintere szintén Lembergbe ve-

zet, ahol évtizedekkel később Illés K. András fotóművész, felmenői után kutatva egy naplón keresztül ismeri meg családját, egyúttal Kiss Ádám történetét. A nyomkövetés, az (ál)dokumentáció, főként az eredetkereső jelleg idezi leginkább a *Követést*. A nyomozás aktusa azonban háttérbe szorul, az előzmény-következmény síkjai folytatnak párbeszédet.

A *szakadatlan és rejtélyes idő* datálása ennek ellenére jelentőségét veszti. A háború előrehaladtával a szerep-

lők gyakran nem is lehetnek ismerői valamennyi őket meghatározó körülménynek, így az időbeli határok is özszemosódnak. Évszámokat csak sírok és fényképek őriznek, Ádám pedig a hazaérkeztekor édesanyja csütörtöki kenyérsütésével különbözteti meg a napokat.

Az izgalmas koncepciót az igealmozás dinamikája, a közelítő és távolodó képek és még inkább az eseménysorok merész, váratlan változtatása bővíti és – Sándor Iván regényfelfogásáról tér-idő kezelése kapcsán sokat emlegetett – roham-képzetét állandósítja, végig feszült figyelmet követelve az olvasótól.

Szövegszerűen a sokszorosan ösztetett, hőmpölygő mondatok főként

a csatajelenetknél gyorsítják föl az időt, majd éles váltással, tömönatokká tördelt szövegrészek merevítik ki a pillanatot, kétszeresen nyomatékosítva a végkimerülésig túlfeszített összecsapás után elült csatazaj csendjét, mozdulatlanságát.

Ezek a legkifejezőbbben, legizgalmasabban kezelt részek, de nemcsak az összecsapások esetében olvad szétválaszthatatlan egységgé a fiktív-valóság. Alapos történeti kutatómunka szolgáltatta a topográfiai, hadtörténeti ismereteket, emellett a harcok leírásaiban, cselekménykezelésben, valamint a nézőpont ütköztetésekben minden bizonnyal az *Utazás az éjszaka mélyére*, a *Csendes Don*, valamint a *Nyugaton a helyzet változatlan* szol-

gált ihlető forrásként. Sándor Iván összetéveszthetetlen stílusa, elbeszélői erényei, a történelem elbeszélhetőségének, a történelmi regény mi-benlétének, hagyományának, lehetőségeinek komplex kérdéskörével való kitüntetett foglalkozás új kötetében is megnyilvánul, az életmű fontos szövegévé avatva a regényt. ■ ■ ■

■ **T. Tóth Tünde** (1989): az SZTE Magyar nyelv és irodalom szakának mesterképzéses hallgatója, alkalmazott irodalomtudomány és modern magyar irodalom szakirányon másodéves.

